

* RECENZE *

Нова праця у ареалогії слов'янських мов

Kyselová, N.: Areálové vzájomné vzťahy slovanských jazykov centrálnej zóny. Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici, Filologická fakulta, Katedra slovanských jazykov, Banská Bystrica 2002. 165 s. s mapami.

У 2002 році з друку братів Сабовців видавництва філологічного факультету Університету імені Матея Бела в Банській Бистриці вийшла з наукового боку дуже цікава і цінна монографія д-р Наталії Кисельової, кандидата філологічних наук – *Areálové vzájomné vzťahy slovanských jazykov centrálnej zóny*. Ця дослідницька робота була написана на кафедрі слов'янських мов філологічного факультету вищезгаданого університету. Автор монографії відобразила просторову характеристику мовних фактів, які узагальнено представила у вигляді 19-ох ізоглосних карт-схем. В них відзеркалені описи важливіших просторових взаємовідносин діалектної мови і повнота зіставлень її явищ. Дослідження виконано найновішими методами і сучасними мовознавчими прийомами. Воно являє собою важливий внесок у словацько-білоруські мовні взаємозв'язки, бо поширює рамки компаративних словакістичних досліджень і в загальному значно доповнює словацько-інослов'янські мовні взаємини.

З точки зору методології дослідниця монографії правильно підходить до розв'язання одиничних та загальних явищ, торкаючись наявності багатопланових діалектних відповідей, що дозволяє визначити еволюцію даних зв'язків і точніше класифікувати мовні факти з точки зору їх приналежності до окремої зони, території та мови. Тут можна повністю погодитися з автором монографії, що не можна ізольовано вивчати проблему прабатьківщини слов'ян і їх мову від слов'янського етногенезу а, навпаки, слід загально займатися усім сучасним комплексом питань лінгвістичного етногенезу слов'ян.

Комплексний підхід дослідниця монографії до даного питання сприяв створенню нового бачення сучасного стану ареальних відносин мов центральної зони сучасної Славії.

Автор монографії «Ареальні взаємозв'язки слов'янських мов центральної зони» виявила велику кількість ізоглос на різних мовних рівнях – *фонетичному, лексичному і морфологічному*. Вона спрямовує увагу на типові мовні явища, як-от: дорзально-палатальна вимова інфінітивної форми дієслів, у яких *т', д' > ц', дз' > ц, дз*, що властиво, крім польських, також білоруським та східнославацьким говорам, виключно невеликої частини українських говорів Східної Словаччини. Це явище вважає польським запозиченням, яке на думку О. Шахматова поширилось із заходу на схід, що знову таки підтверджує його ляське походження.

Цікаві мовні факти дослідниця виявила у вивченні питання диспалаталізації *e > o, *e > a, що є передусім особливістю західнослов'янської фонетичної системи. Дис-

палаталізація як одна із найдавніших фонетичних змін польської мови виразно розмежує західнослов'янські мови на лехітську (польську) і словацько-чеську групи. Це явище автор монографії відносить до центральнослов'янських інновацій пізнішого праслов'янського періоду, які з'єднують досліджувані території.

Важливі спостереження автор наводить також стосовно вимови спільнослов'янського вибухового «g» (r) як фрикативного «ɣ», що вважається однією із типових рис діалектних особливостей даної східнослов'янської єдності. Спираючись на гіпотези визначних вчених слов'янської лінгвістичної науки (М. Трубешького, О. Шахматова, О. Ісаченка, З. Штібера, Л. Новака, Г. Шевельова, Ф. Філіна), дослідниця робить правильний висновок стосовно цього явища і визначає ареал поширення зміни $g > \gamma > h$ як центральнослов'янський, що охоплює не лише західнослов'янську групу мов (словацьку, чеську, верхньолужицьку), але і східнослов'янську (українську, білоруську і південноросійські діалекти), а також південнослов'янську групу мов (деякі словінські і чакавські діалекти). Це питання дослідниця настільки переконливо обгрунтувала, що без вагання віднесла його не лише до центральнослов'янських, але навіть до центральнопраслов'янських явищ.

На увагу заслуговує питання дифтонгів, які із всіх літературних слов'янських мов засвідчує лише словацька мова. В білоруській мові це давнє явище збереглося тільки в діалектах і виявляло маловажний вплив на північноукраїнські (поліські) говори. Явище дифтонгізації утворює два основні комплекси: білорусько-поліський і моравсько-словацько-польський. Використані дослідницею лінгвогеографічні та лексикографічні джерела свідчать про центральнослов'янський архаїзм праслов'янського періоду, який об'єднав західно- і східнослов'янські території.

В монографії наведені також цікаві спостереження стосовно інших фонетичних явищ на користь типологічної подібності білоруських і словацьких говорів та їх давнього територіального сусідства.

Цікавий і цінний матеріал представлений у розділі «Лексика і лексична семантика». Співставлювані й аналізовані мовні одиниці утворюють значну кількість лексичних центральнослов'янських паралелей, з яких автор виділила значне число ареалів мовного членування центральної зони Славії. До них належать:

1. Словацько-східнослов'янські паралелі – східна окраїна центральної зони:

а) словацько-білорусько-українські: *kolešňa* – *калешня* – *колешня*, *šopa* – *шопа* – *шопя*, *otočky* – *аточыны* – *оточины* та ін.;

б) словацько-білорусько-українсько-російські паралелі: *vrch* – *вышки* – *вишки* – *верх*, *вышки*;

в) словацько-білорусько-російські паралелі: *kosienka* – *кошанка* – *кошѣнка*.

2. Західнослов'янсько-східнослов'янські паралелі, ареали яких охоплюють центр центральнослов'янської зони і поширюються від нього на північ, північний захід і північний схід:

а) словацько-польсько-білоруські паралелі: (*s*)*kr̥idelkǎ* – *skrzydzietki* – *скрыдзелки*;

б) словацько-чесько-білоруські паралелі: *babizňa*, *babizeň* – *babizna* – *бабізна*; *paša* – *паша* – *паша*;

в) словацько-українсько-білоруські паралелі: *naizba* – *на хати* – *на хаце* тощо;

г) словацько-чесько-польсько-білорусько-українські паралелі: *gorucha* – *горича* – *горича* – *ратуха* – *ронуха*; *bocian*, *bocan* – *bocaj* – *bocian* – *бацян*, *буцян* – *ботян* та ін.;

д) словацько-чесько-лужицько-польсько-білорусько-українські паралелі: *vevierka – vevěrka – wjewjerka – wiewiórka – wawěrka – wivírka* тощо.

Найбільшу кількість паралелей дослідниця виявила в галузі лексики, переважне число яких охоплює весь слов'янський континуум.

Певну частину лексики автор монографії як паралелі не наводить, вважає їх давніми запозиченнями (*шона, кошара, повала* тощо) і відносить їх до категорії карпатизмів.

Особливо цікавим розділом монографії виявилася *морфологія*. В ньому автор засереджує свою увагу на тих явищах, які найбільш типові для кожної з досліджуваних нею мов, як-от: місцевий відмінок множини іменників із закінченням *-ox (-ěx)*; давальний відмінок множини іменників із закінченням на *-om (-ěm)*; давальний відмінок іменників чоловічого і жіночого роду із закінченням *-oi, -ei* на місці давнього *-ovi*. Ці типи відмінкових закінчень спеціально в наукових славістичних роботах не вивчалися, але в деяких дослідженнях вони згадуються.

Праця Наталії Кисельової написана на основі великого і ґрунтовного наукового апарату – монографічного, полірівневого і монорівневого лінгвогеографічного та лексикографічного. Вона становить серйозний науковий вклад у славістичне дослідження словацько-білоруських мовних ареалів центральної зони Славії. Монографія послужить дослідникам як джерело, з якого можна завжди почерпнути актуальні, свіжі і переконливі мовні факти і засвоїти методику їх опрацювання.

Зузана Ганудель

Kusal, K.: Rosyjsko-polski słownik homonymów międzyjęzykowych. // Русско-польский словарь межъязыковых омонимов. Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2002, S. 190.

Словари бывают разных типов. Прежде всего различаем словари энциклопедические и словари лингвистические. Энциклопедические словари объясняют не слова, а предметы и явления, называемые словами, раскрывают объем и содержание понятий об этих предметах и явлениях. В словарях лингвистических раскрывается тем или другим способом значение самих слов, дается о них вместе с тем более или менее подробная информация, т. е. указываются грамматические особенности слова, его произношение, даются примеры его употребления и т. п. Значение слова раскрывается в лингвистических словарях или средствами того же языка, или через слова другого языка. В связи с этим различаются словари одноязычные (толковые), в которых объяснения (толкования) слов даются средствами того же языка, и словари переводные, обычно двуязычные, где слова и их значения объясняются посредством перевода, т. е. даются в эквивалентах другого языка. Особое значение приобретают двуязычные словари при изучении иностранного языка и при переводе с иностранного языка или на иностранный язык. Это наиболее распространенный тип лингвистических словарей.

Лингвистические словари различаются также в зависимости от их назначения, размера и способа обработки в них словообразовательных статей. С этой точки